

стяв і тіло його утопив! І, зробивши, цю роботу, зараз відти виїхав — так якби для того тільки приїздив! Але божу кару на собі зараз там же, під Шаргородом, через татар поніс. Чи щось подібне до того сталося вам від нас? Чи не могли ми з того завзятись? Але не робимо з того справи” і т. д. (передрук, с. 718–21).

На цім полеміка обірвалась. З православної сторони “Антеленх” не викликав ніякої репліки. Осінь 1622 р. принесла з собою завдання підготовки до сойму, призначеного на самий початок 1623 року, — він мав так чи сяк розв’язати справу. Цю підготовку і по лінії політичній, і по лінії літературній взяв на себе український київсько-луцький фронт.

“Суплікація” і “Юстифікація” 1622–3 рр. Події 1622 р. показали ясно, яку помилку було зроблено, знявши релігійно-національні постулати з порядку дня осіннього сойму 1620 р., що відбувався перед лицем турецького наступу на Польщу. Уступки здобуваються тільки на рахунок майбутніх послуг, а не зроблених, і це наші провідники мусіли розуміти; але ні Борецькому на київському соймику, ні луцьким братчикам на віленському, очевидно, не вдалось підняти шляхетських депутатів, щоб вони поставили цю справу. Як я зазначив уже, це було дійсно ризковано: замість підтримки шляхетської палати, на котрій звичайно спирались українські постулати, знеохотити її тим, що, мовляв, прикладається ніж до горла урядові в такій критичній для Речі Посполитої хвилі. Але, з другої сторони, у короля тим самим відбиралося і всяку рацію, котра могла б оправдати які-небудь уступки на некористь католицько-уніатської церкви. Не треба забувати, що перед своїм єпископатом, що являвся дуже впливовою частиною сенату, і перед римською курією, і перед католицьким світом, перед котрими також почував себе морально відповідальним, король міг оправдати всяку таку поступку в релігійних справах тільки державною необхідністю або небезпекою християнства. Таке оправдання давав наступ Османа на Польщу; але як тільки ця гроза проминула, хоч би й завдяки тим са-

мим українським “схизматикам”, не могло бути мови про які-небудь уступки — не стало підстави для них. Для вдячності в політиці клерикалів не було місця, так само як для соціальних постулатів козащини у шляхти. Коли з залитого кров’ю Хотинського поля козаки, виходячи додому, вислали до короля свої найскромніші петиції в справах військових і церковних, вони почули ухильну відповідь, що на їх домагання дадуть їм резолюції комісари, але zarazом, очевидно, в цім же моменті дано їм відчуті загальний тон будучої відповіді — у всім має бути відновлений довоєнний стан речей. І в цьому тоні давались потім усі дальші відповіді й пояснення.

Але козащина ніяк не згодилась на довоєнне в своїх військових справах і всі разом — козащина, шляхта і духовенство — так само в справах релігійних і національних. Козащина лякала уряд “нечуваною конфедерацією”, коли її релігійні домагання не будуть сповнені і унія не буде скасована. Але урядові круги стоїчно зносили ці погрози, як і пригадки зроблених послуг і даних обіцянок. На повстання козацьке військо кінець кінцем не зважилось — зіставалось чекати найближчого сойму, щоб дати урядовим кругам генеральний бій.

Цей сойм був призначений на початок 1623 року. Останні місяці 1622 р. пішли на підготовчу кампанію. Кермував нею, очевидно, митрополит Борецький по смерті Сагайдачного (що помер 10 с. ст. квітня 1622 р. від рани, одержаної в Хотинській війні), ставши єдиним загальнопризнаним головою українського життя. На жаль, маємо дуже мало фактичних подробиць. Була якась велика козацька рада, на котрій вироблено козацьку петицію на сойм, очевидно, під персональним чи посереднім кермуванням митрополита. Про це вповні свідчить обставина, що першим пунктом цієї петиції поставлено задоволення релігійних українських домагань, згідно з бажанням київських церковних кругів: король повинен скасувати універсали, видані против Феофанових поставленців, потвердити за ними церковні посади, на котрі їх висвячено, і, відібравши від уніатських владиків зв’язані з тими посадами бенефіції, наділити ними новопоставлених православних. Крім того, вставлено окремий пункт про Київське братство і його школу — щоб король видав їм свої привілеї, і передано козацьким послам

для подачі соймові реєстр кривд і насильств, заподіяних православним від уніатської ієрархії — аналогічний з тим, що його Борецький подав до київських книг минулого року¹. Про підготовчу роботу на соймках — київським і волинським — не маємо ніяких відомостей; перед нами тільки головний результат: до інструкції волинським послам вставлено домагання “основного заспокоєння грецької релігії” і забезпечення релігійної свободи всім взагалі дисидентам, і в числі послів вибрано знову Древинського. І в зв’язку з цим стоїть, очевидно, виготовлення спеціального меморандуму від імені українського шляхетства, видрукуваного в цім часі і призначеного, очевидно, для ширшої роздачі на соймі. Учасники української акції поділили між собою ролі. Ієрархія вернулася до ідеї “побожної юстифікації перед королем і Річпосполитою”, начеркненої в квітневій “Протестації” 1621 року. Виправдання з обвинувачень в турецькій інтризі патр. Феофана і його поставленців тепер можна було лишити: ці обвинувачення були вбиті й запечатані козацькою кров’ю на Хотинських полях, і їх надалі можна було згадувати серйозно хіба в докір урядовим і клерикальним кругам, в докір їх злобної нещирості супроти українства і православної церкви. Але зіставалася некоректність, коли не проступок против королівських прерогатив: висвящення на православні ієрархічні посади, і з цього ієрархія вважала потрібним перепроситись чи усправедливитись, і це вона зробила в новій “Юстифікації”, виготовленій на сойм, замість персонального чолобиття королеві. Натомість шляхетська “Суплікація” (прохання) взяла різкий тон філіппіки Древинського 1620 року, по формі атакуючи весь час уніатську ієрархію, в дійсності — обвинувачуючи короля в зловживанню правом патронату, всупереч правам руської церкви, гарантованим всякого роду привілеями і актами, даними руському народові, себто — в тодішньому розумінні — руській шляхті. Ця замаскована тенденція робить цей доволі великий твір (коло 72 тис. знаків, без малого 2 аркуші), писаний в стилі соймової промови, дещо непрозорим: приготовляючи “шах королеві”, автор маскує його закидами уніатській ієрархії, щільно замотуючи, не раз повторюючи в різних варіаціях ті самі

¹ Див. в “Історії України”, VII, с. 500.

обвинувачення. Нагромаджені по різних місцях факти релігійних насильств і безправств уніатських владиків (головно полоцько-вітебського владика Кунцевича), котрі шляхта зносить тільки з огляду на *особу короля*, маскують обвинувачення самого короля, що він зломив присягу на заховання прав і вільностей народу руського; що він порушив стару практику презентації владиків; що він протягом ряду літ викручується словами, не сповняючи ним самим прийнятих соймових постанов, і т. д. З докором згадується його власне лояльне поведіння в перших восьми роках його панування і противставляється пізнішому безправству.

Таким самим докором надихані ідеалізовані постаті його попередника кор. Стефана і “великого канцлера” Замойського, з їх вірним розумінням ваги справедливості й релігійної толеранції в інтересах держави, що противставляється симптомам розвалу й упадку держави під ультрамонтантською політикою останніх десятиліть.

З другої сторони, як і в промові Древинського, звертаючись за спочуттям і підтримкою до шляхетської палати, щоб вона підтримала цей акт обжалування перед сенатом, до якого “Суплікація”, мовляв, звертається за підтримкою і рішенням, автори підчеркують покривдження цими безправствами якраз шляхетської верстви, порушення її шляхетських прав і вільностей і весь час обертаються в кругу специфічно шляхетської ідеології високих заслуг руської шляхти, вільних традицій, гарантованих Польською Короною привілеєм рівноправності “руського народу”, себто української шляхти, з “народом польським і литовським”; відкликаються до солідарності шляхетської верстви — потреби цієї солідарності в інтересах держави; вдаряє в панегіричні тони “золотої вільності”, з-під котрої, одначе, цілком неприкрито висувуються дійсні визначники цих вільностей: право на участь в уживанні державних маєтностей.

Все це робить цей твір дуже інтересним з ідеологічного становища як пам'ятку певної класової ідеології. З другої сторони, і з чисто літературного погляду, як взірець політичного ораторства, він гідно займає місце поруч промови Древинського 1622 р. і квітневої “Протестації” 1621 р.

Писаний він, розуміється, по-польськи. Його заголовок в перекладі: “Суплікація до преосвященного і ясневельможного: обох станів — духовного і світського, сенату пре-

зацної Корони Польської і В. кн. Литовського, що нинішнього року 1623 до Варшави прибув на вальний сойм, від усіх взагалі і кожного зокрема обивателів коронних і В. кн. Литовського — людей заволення шляхетського, релігії старинної грецької, послушенства східного”¹. Нагадавши, що від часу Берестейської унії на всіх соймах підносилися кривди руського народу — “шляхти і міщан, духовних і світських” “від відступників наших митрополита і владиків”, і ці кривди досі не полагоджені, автори звертаються з тими справами до сенату яко сторожа свободи і вільностей “тої презацної Корони”:

“Терпимо великі несправедливості, терпимо немилосердні утиски, і не знаходиться ніхто, що порятував би нас у нашій отчині! Видерто в нас права, видерто свободи і вільності. Велять нам служити і тілом і душею ті, що не мають до нас ніякого права, ніякої влади, ніякого приступу. Велять нам віддавати їм те, що ми тільки одному Богові віддавати повинні — цього й найбільш нелюдський поганин не чинить християнам в теперішніх часах. Тому, прибувши і на нинішній сойм з тим нашим проханням, ми покірно й унижено просимо вельможностей ваших: спільною обороною права зайнятись звольте! Ламання наших прав і вільностей пожалуйтеся, руку помочі покривдженням дайте.

Ті вільності і свободи нарід наш руський, кров’ю своєю добувши, від кожного стороннього неприятеля грудьми своїми боронить, крові своєї не щадить, голову свою кладе. А внутрішній, домашній неприятель з рук наших насильством їх видає!

Назвалисьмо святим те місце, на котрім вельможності ваші, о бік пана сидіти удостоєні, не на іншу раду депутатів, тільки на обміркування добра вітчизни, тільки на охорону прав, свобод і вільностей, тільки на усунення всякого безправства, всяких утисків, які б у вітчизні діялися. Отже, нарід наш руський вже 28 літ свої несправедливості, і утиски, й насильства, що діються його праву і вільностям,

¹ Передруковано в збірці: Документи, об’яснюючі історію западно-русскаго края и его отношения к Россіи и Польше, 1865 (Зладив М. Коялович, тексти подані в оригіналах з французьким перекладом).

подає кожного сойму тому святому місцю, — поратовання і заспокоєння просить. Не чужого, а свого власного просить. Просить цілості своїх прав, просить заховання вільностей, і в чім? У вірі, обіцянній самому Богові, тому самому вона має бути і дотримана, а її нам з душі видають! Хто? Відступники наші, що, відібравши у нас право, презентувалися, відбирали в нас вільність віри й набоженства!

Звольте тільки, вельм. ваші, вглянути в права і привілеї королів польських, а особливо — в привілеї інкорпорації народу руського до Корони¹. Знайдете там, вельм. ваші, що нарід руський прилучається до народу польського як рівний до рівного, як вільний до вільного. А в чім же він вільний, коли його в вірі поневолюють? Ця вільність його була йому завсіди і тепер найголовніша — непорушність його св. старинної грецької віри, що промислом божим чудесно зі Сходу до нас, народу руського, завітала.

Цю вільність віри відступники наші гвалтом нам відбирають, обернувши всупереч праву нашому до папи презентацію достойників духовних релігії нашої грецької, що згідно з правами й звичаями руської церкви повинна від королів польських до патріарха. Бо за одміною презентації неминучо мусить іти й одміна віри!” (передрук, с. 234–6).

Автори нагадують, — так само як “Верифікація”, як квітнева “Протестація” 1621 р., — що митрополити затверджувалися патріархами включно до патр. Єремії, і збиває аргумент, висунений останніми часами противниками, що залежність патріарха від султана робить незручною патріаршу юрисдикцію над митрополією.

“Віра християнська не підлягає неволі влад цьогосвітних, хоч би й найсильніших і немилосердніших. Побожні королі французькі і інші, під той час, коли папи римські в неволі були, не забороняли послушенства духовенству, що підлягає їх духовній владі. Навпаки, стараються, як би визволити з тої тяжкої поганської неволі ті народи західні християнські. І за божою поміччю свого часу й доказали того. Так поступали й королі польські, попередники й. к. м., не боронили в своїй державі константинопольським патріархам, коли вони й під поганином були, розпростирати й уживати свою духовну владу над духовенством руської цер-

¹ Акт Люблинського сойму 1569 р.

кви, а проте старались, щоб коли за панування свого визволити з поганської неволі ті народи християнські... Як же то теперішнім патріархам того боронитися, і через те наше право презентації насилується, і ми, нарід руський, в вольностях неволю терпимо? Бо ж за одміною презентації одмінюється пастир, а за одміною пастиря мусить поносити одміну й віра. А за одміною віри ламаються нам, народові руському, права, вільності поневолюються (бо в чім же — як ми трохи вище сказали — може хто-небудь бути вільним, коли в сумлінні, коли в вірі своїй стає невільником?), свободи гнітяться, привілеї обертаються нанівець? З того потім родяться калюмнії, інквізиції, комісії, секвестри, суспенди, деградації, інфамікари, в'язниці, баніції і тисячі бід народу руського, нечуваних (давніш) і неустанних (тепер). Бо щодня — як то можна бачити — розносить той небезпечний підпал все дальший пожар по панствах нашої вітчизни, з дуже малої іскри поставши. Дві легкодушні голови¹ запалили той огник внутрішнього непокою, а ціле Королівство Польське от уже 28 літ той огонь навгасимий носить за пазухою, не відомо на який кінець!

Ніхто не хоче того знати, що відступники наші на те йдуть, аби на Русі не було русі², мовимо: аби в руській церкві не було руської віри, що промислом божим чудесно зі сходу завітала. Бо вона не може бути знищена інакш як із знищенням народу руського!³ Тому пробувати зміцнити віру народу руського — це силуватися знести нарід руський. А силуватися, хто ж того не бачить, що це значить замишляти безоглядне знищення неабиякої частини вітчизни!

А які з того приводу калюмнії розсівалися під час московської експедиції — нібито декотрих віленських міщан, від Русі старинної грецької релігії зрадливо висланих, бачили на мурах смоленських тоді, як король й. м. до тих мурів штурми чинити наказував⁴. Які й минулого року під час турецької експедиції голошені були (калюмнії) на людей тої

¹ Розумій: Потій і Терлецький.

² Див. вище с. 206.

³ На це місце, на боці, показує рука: цим графічним способом автори підчеркують місця, варті особливої уваги.

⁴ Мова про смоленську кампанію 1609–1610 рр., коли саме Потій заходився знищити православну опозицію в Вільні (див. т. V, с. 381).

ж релігії — під сам той час, коли турецького поганина неприязнь всьому Королівству Польському проголошувалась?

Що за видумкою і поширенням тої клевети діялося в вітчизні нашій з народом руським, подано було під торішній сойм до відома королеві й. м. і вельм. вашій — пресв. сенатові й усій Річі Посполитій через “Верифікацію”, споряджену з нашої сторони. Під той сам час, коли поганин, роз’явлений над шиєю нашої милої вітчизни, з добутою зброєю висів. Коли наші браття і ми самі за цілість вітчизни, за здоров’я нашого пана, за клейнот прав, свобод і вільностей наших кров свою проливали. Тоді відступники наші нехристиянськими жорстокостями і прикростями наш нарід руський притискали. Більше вимишляли, ніж універсали дозволяли. Бо ті їм взагалі нічого не дозволяли.

Чи ж можна чогось доброго від таких людей сподіватись, котрі саме на те присяглись, аби щоденний непокій вітчизні нашій чинити. Бо видирати нам, народові руському, віру, це значить непокій у вітчизні чинити. А відступники наші згідно з своєю присягою в тім постійні, щоб нас у вірі тиснути і гнітити, прийнявши в легкомиській голові своїй за здійсниму річ те, що тільки Бог, а не чоловік міг би виконати: доказати того, щоб на Русі не було русі, аби грецька релігія, з кафедр руської церкви вигнана, в повну непам’ять прийшла у будучих віків. І на те вони шкідливі трагедії¹ народові руському на безнастанний неспокій вітчизні кують, з великим безправством здійснюють” (с. 242–8).

“При такім щоденнім виконуванню злих інтриг і замислів, якого спокою в народі руським — при неспокою в церкві руській — можна коли-небудь сподіватись? Ті їх замисли, що непокій родять, від кількох літ церкви наші по багатьох містах запечатаними тримають! Вони наших пресвітерів по в’язницях держать, дібр і хліба позбавляють, б’ють і мордують! Вони нам вільне богослуження забороняють. Діток наших без хреста, дорослих без життя, даючих тайн з того світу сходити змушують! Вони на людей невинних мандати і баніції виносять. Вони права і вільності наші ломлять! Вони і нинішні видумки про владу виростили,

¹ Мабуть, натяк на “трагедію” віленську, описану “Верифікацією”.

піднесли і розсіяли і своїми протестаціями в підозріння зради чесних людей подали!

Коли їм того не стид і не страх, то нам з того великий жаль і образа: що наш шляхетний нарід по всіх, де він знайдеться, повітах таку велику і гонорові нашому шкідливу обмову, котру трохи нижче вельможності вашій виложимо, без усякої вини поносить. Чи ж можемо не мати з того великого жалю і образи? Нинішній час знає, що то брехня, але будучі часи щоб того не мали за правду!

Нарешті ті шкідливі нашим свободам і вільностям інтриги й замисли відступників наших підкопали право, надане народу руському — не просто русі, але спеціально русі грецького набоженства, що під послушенством грецьким, що про нього король Август говорити рачить: “До того обіцюємо і обов’язуємось: всіх князів землі руської, обивателів і потомків їх, як римського, так і руського закону, так як від предків своїх і до нинішнього часу були, далі заховувати їх відповідно чесності і гідності, з нашої волі, призначати їх на уряди замків, держав і дворів наших і до лавиці ради нашої (сенату) як і інших, так і людей шляхетського народу руського допускати”. Оце вічне право наше, мовимо, злосливі практики відступників наших підкопали, так що коли тепер про якийсь уряд шляхтичеві — русинові старої релігії грецької йде, то питають, чи він уніат, чи ні. А затим не то що до лавиці прибічної ради пана нашого (на котрій багато їх наші очі бачили, а тепер не бачимо ні одного), а й до якого-небудь уряду земського або замків і держав приступ не легкий, так що здається нам — відсунено нас через тих шкідливих нам відступників від бенефіцій власної нашої вітчизни!

Чи то не біль, не образа, ясний сенате, і не має то синові вітчизни, шановному чоловікові, боліти? А ці автори “Протестацій” — як ті, що б’ючи питали: “Вгадай, котрий тебе вдарив”¹, — ще нас питають у своїх образливих питаннях, що нас болить? Що нас ображає? Чим ми тривожимося? Не хочуть бачити — справді маючи засліплені очі. Нам болить від тої безбожно видуманої, піднесеної і розширеної обмови” (передрук, с. 248–252).

¹ Говориться про вояків, що знущалися з Христа.

“Якого ж спокою в руській народі можна з того сподіватись? Чи то з одним чоловіком справа? чи з одним містом? з одним повітом? Правда з одним народом руським, але з людьми в своїй православній вірі такими щирими, що скоріше вмерти за поміччю божою згодимось, ніж дану нам віру з грудей наших видерти тим нашим відступникам дозволимо!

Але що то, ради Бога, за розсудок? що за розум? що за план?

Чи ми не в своїй вітчизні? чи не під християнським паном? чи ми не вільники?

Кільком людям хочеться над руським народом того доказати, чого над ним ні один монарх, за поміччю небесного, доказати не міг би!

Міг би знущатись над тілом, кров його розливати, але віру у нього відняти — ніколи жоден не зміг! Кров християнська, для Бога пролита, — плодовита! Зароджує, вирощує, ростить і в досконалість приводить, цвіте й овочі дає — св. мучеників, котрих мала праця велику заплату, короткий труд, вічний спокій в нагороду одержує.

Чи ж нам іде о маєтність? о здоров'я? о життя? чи про якусь інше минуше добро? О віру йде, о душу, о царство небесне! Через те мовимо — приведуть нас до того, що дамо кров свою пролити, ніж від святої віри, що зі Сходу до нас чудесно завітала, нас відведуть!” (с. 254–6).

Брошура викладає, в чому сталася кривда через унію, — порушення давнього порядку (пор. сказане в “Протестації” 1621 р.), що давніше руська шляхта, мовляв, презентувала королеві кандидатів на владичтва¹, а король вибирав з них одного кандидата і подавав на благословення патріархові, тепер король сам вибирає кандидатів і подає на затвердження папі. Але перехід кількох владиків під послухність пап і не може, і не повинен порушити цього одвічного порядку:

“Чи не був вигнаний Брут, каже один, чи не був прогнаний Еней? З його вигнання, одначе, не виродилася троянська благородність! Відступив Рогоза, відступив Потій,

¹ В т. V, с. 94 і д. я пояснив, що це не була старинна практика, а новоутворена обставинами XV–XVI вв. і впливами таких взірців, як чеська народна церква, організації протестантські і под.

відступив Рущкий — вирікшися свого властивого пастиря патріарха константинопольського: чи це їх відступство може нарушити право єпископів і митрополитів, що по них наступають? Через тих кількох людей, наших прав зневажників, невже справедливо буде ламати і в ніщо повертати наше право презентації, що від королів польських має йти до патріархів константинопольських так, як то воно привілеями й присягою (королівською) затверджено і самим звичаєм і практикою скріплене. А далі й віру нашу грецьку (ламати)? Не думаємо, щоб того хотів, і не дай того, Боже (с. 268).

Пок. король Жигимонт Август в привілею народові руському, під час інкорпорації данім, ділить на два закони: одну закону римського, другу закону руського називає, і обох тих законів русь учасниками робить всіх свобод, прав і заволяння Корони Польської. Шляхту закону грецького, ту, що за всі минулі віки свого християнства була під послушенством патріарха константинопольського. Тої теперішньої уніатської русі і права наші не знають і королі польські не знали, бо про неї в привілеях, народові руському даних, ніякої згадки не чинять, а згадують про русь закону римського і русь закону грецького.

Коли уніати це русь римського закону — нехай вдоволяються правом і вільностями, наданими русі римського закону, а нам, русі закону грецького, і нашим правам повинні дати чистий спокій. Вони (права) до них не належать, бо вони не русь того грецького закону, як ті, котрим те право було дане. А коли горнутья під наші права і нашими вільностями хочуть тішитись, — нехай стануть русею того грецького закону, як ті, що їм ті права і вільності надано. Себто — нехай стануть русею грецького закону під послушенством патріархові константинопольському, а не русею закону римського під послушенством папи римського. А коли вони ні римського, ні грецького закону, тоді їм права й привілеї руські прислужать стільки ж, скільки чужоземцям, що прибувають у панствах наших. Коли ж хочуть бути русею і цього, і того закону — то такої русі жодне право і жодні привілеї в нас не знають” (с. 272–4).

Записка докладно вияснює, яка кривда діється руському народові через те, що владики-уніати, перейшовши під владу папи, хочуть займати далі православні посади і кори-

стуватися їх бенефіціями; вийшовши з юрисдикції патріарха, вони повинні зрестися цих посад і не турбувати своєю юрисдикцією тих православних, які далі хочуть зіставатися під владою патріарха. При тім оспорює правильність актів, виданих у давніших віках русі, яка знає зверхність Риму, і видобуваних останніми часами Потієм й ін. уніатськими владиками на доказ стародавності унії:

“Уніатської русі ні гласу, ні слуху — тому і в привілею тім (1569 р.) про неї ні слова, ні згадки. Предки наші в ті часи були тої ж віри і під тим же послушенством, що й ми тепер, — в тих часах, коли руський народ як вільний нарід до вільного і рівний до рівного польського народу прилучаючись, на уряди замків держав, дворів призначався і був допущений до лавиці рад королів польських, і то йому було привілеями забезпечено. А люд міської кондиції теж особними правами забезпечений щодо урядів міських, ратушних — лавників, райців, бурмістрів.

За тими привілеями ті оскомини, що нам відступники силуються задати, до зубів народу руського старої грецької релігії східного послушенства дійти не можуть. Ані чекати того не можемо, щоб нам від королів польських — вел. князів руських, панів наших — довелось терпіти якусь кривду або пониження через різницю в набоженстві! Бо коли ми нарід вільний, то кривда в нас місця не має. І коли ми нарід польському народові рівний, то нас і ніяке пониження не може спіткати. З тими двома домашніми клейнодами руський нарід Польській Короні інкорпорований і доти то мав, а не через інкорпорацію тільки набув, що ми зістаємось народом вільним, польському народові у всім рівним!

Але сильно понижені і покривджені ми стаємо, щодень тим більше — чим більше відступники наші ярмом неволі на шиї наші наступають! Через розпусту їх, наче навмисно, ми їм віддані на збитки! По багатьох містах вони інде загалом усі церкви позабирали, інде попечатали. Духовним нашим ні хрестити, ні ховати публічно не дозволяють. Приходиться робити це вночі, потайки, бо кого з міщан на тім помітять, за це карають, а пресвітерів саджають і з місць виганяють. Повідбিরали нам церкви, і через те публічні звичайні наші богослуження грецької релігії трохи не по всій руській землі припинитись мусіли. Припинились побожні молитви. Припинились по-

божні всенощні. Відібрано нам усю духовну потіху слави божої. Не допускають нам святої літургії — звичайної і першої в службі божій відправи, а з тим і спасенного sacramенту євхаристії через відібрання церков не дозволяють.

Був молестований¹ на вступі своїм на це шляхетне королівство покійний король Стефан від старших костелу римського, ба й від самого отця папи, аби до нового календаря в своїй державі приводив руські народи. Сказав їм у відповідь, в слух багатьох, це золотом варте бути писаним слово: “Пише до нас отець папа, жадаючи, щоб ми руський нарід до нового календаря приводили. Але ми хвалимо Госп. Бога, що, прибувши на Королівство Польське, бачимо нарід руський великим і можним, з народами польським і литовським у згоді й любові і в спорідненні з ними. Спільне в них за Річ Посполиту піклування, на війні згода, рівність і пошановання всіляке. Незгоди між тими народами не бачимо. В костелах римських і в церквах руських богослуження спокійно без усякої перешкоди й турбації відправляється. Досить нам цієї згоди, і до календаря нового на з’єднання русі з костелом і папою римським не вважаємо за добре намовляти. Знаємось на таких речах і що з того вирости може. Вважаємо і бачимо, що замість єдності й згоди незгоду, огиду, неприязнь і замішання викликали б ми! Кість сварки між поляками, литвою й руссю на вічний неспокій і скору погибель тих панств вкинули б ми! Ми того вчинати не хочемо. Якими ми ті народи застали, з такими жити хочемо. Знаємо, що ні з чого не загрожує більша небезпека державам і скиптрам, як від новин у релігії. Рушивши якір релігій, неминучо потурбується Річи Посполитої корабель”² (с. 282–6).

Наступає привілей короля Стефана в справі календаря, і коментар до нього потім:

“Носяться в устах людських по нинішній день вічної пам’яті гідні слова того мужа — вел. канцлера і гетьмана кор. п. Замойського, сказані одного разу до котрогось з

¹ Настирно прошений.

² Все це “золоте слово” кор. Стефана, розуміється, легендарне. Про легенду “золотої свободи” в його часах пор. “Пересторогу” — в т. V, 408 і вище в “Палінодії”, с. 97.

п. євангеліків: “Якби то могло бути, щоб ви всі були католиками, віддав би я за це половину здоров’я мого. Тому половину — аби живучи тішитися з тої святої єдності. Але коли хто-небудь буде над вами насильство чинити, віддам усе здоров’я своє разом з вами — аби тої неволі не бачити!” От слова, дійсно гідні шляхтича польського! От таке нам, вельможності ваші, кожний чесний шляхтич має тепер сказати! Бо ж великий гвалт, незносна кривда, тяжка неволя діється нам, шляхті, братії вашій, що має тішитись однаковою (з вами) вільністю — тими самими правами і свободами забезпеченою¹.

Що це ми ширу правду доносимо до відомості вельможності вашої, могли б ми докладно означити ті воєводства, повіти й міста, в котрих діється нам, народові руському, те незносне безправство і нехристиянські кривди. Але в. вельм., як тих повітів і воєводств старші, знаєте, що, де, в котрім місті діється через тих владиків, відступників руської віри. От Вільно, Мінськ, Новгород, Городно, Слоним, Берестя, Брацлав, Корсунь, Кам’янець та інші в Литві. От Більськ, Брянськ, Дорогичин та інш. — на Підляшшу. От Пінськ, Овруч, Мозир й ін. на Полісся. От Володимир, Луцьк, Кременець та ін. на Волині. От Львів, Перемишль, Самбір, Дрогобич, Сянік й ін. у воєводстві Руськім. От Белз, Холм, Красностав, Бусько, Сокаль та ін. в воєводстві Белзькім... В багатьох з тих міст люди старого грецького набоженства, котрим право надане, з урядів лавиці міської ратушної викинені, з цехів ремісники усунені, від церков, що їх попередники в тім же набоженстві муром і деревом будували, віддалені. Терплять при тім незносні мордерства, в’язниці, баніції, віддалення від урядів, кари, секвестри і всякі, які тільки найтяжчі можна видумати, прикрості, глузування, наруги, зневаги і обмови (с. 290—2).

Що ми, шляхта, від тих Пакостів, Шишок, Стецьків², Душохватів, Палисвітів, Почаноських і Рутських, що під нишній час владиків руських з себе удають, проти нашого заволення шляхетського і над обов’язок наш християн-

¹ От найвища рація цього відклику — принцип шляхетської солідарності.

² Див. вище пояснення тих зневажливих прізвищ.

ський терпимо, видить то сам Бог, знає король й м. пан наш милостивий, відають і вельможності ваші. Вони нам нашого набоженства свобідно заживати не дають, пресвітерів наших хапають, мордують, нас самих в'язнять, коли наших духовних від них боронимо; позвами і мандатами турбують і до шкід приводять. А перед нами книги по гродах (щоб поскаржитися) в тих кривдах, що нам діються, позамикано! Гродські урядники протестацій від нас в таких справах не приймають! Возних і уповноважених, котрих до тих справ закликаємо, — карають і в'язнять! А що найбільш незносне — вони честь нашу, що нам і кожній чесній людині миліша від здоров'я, — калюмніями оббріхують і безчестять: нашу вірність в підозріння зради своїми обидливими протестаціями подати зважившись!

Все це мовимо, ясний сенате, під вірним шляхетським словом, і так воно єсть! Бо що нашу братію в однім повіті обходить, обходить нас усіх!

Шляхту — обивателів воєводств Вітебського, Мстиславського і Полоцького і почасті повіту Оршанського — братію нашу і братство Віленське, що має в собі майже всі фамілії княжат, панят і шляхти народу руського, як коронних обивателів, так і В. кн. Литовського й Руського, — якийсь відступник владика полоцький NN, що себе називає Йосафатом Кунцевичем, важився за учасників зради подати до книг Браслава Литовського, іменем шановного сенатора — без відома його. Його шановне потомство, не допускаючи, щоб ця пляма калюмнії лишалася на всякої честі, гідним їх батькові, обов'язане того складача ганебних речей світові на ганьбу витрутити. А чесна обмовлена шляхта тих повітів і воєводств, стережучи гонору свого, мусять того доходити, щоб така, брехливо піднесена на честь їх інфамія, ніде в ніяких книгах не була і щоб той брехливий протестант був покараний як злочинець.

На Білій Русі — в Орші, в Могилеві — той же полоцький владика вже п'ять літ тримає церкви запечатані. В Полоцьку й Вітебську, не маючи в місті ні церкви, ні дому, дозволеного на богослуження, через його заборону міщани мусять в дні недільні і в свята урочисті виходити за місто в поле, і то без пресвітера, бо того ні в місті, ні поблизу міста ховати не вільно! Люди небожата, не привикши іншого набоженства, крім того, в яким родилися й виховалися, му-

сять за кільканадцять миль до хреста святого діток своїх возити. Через далекість і невчасність дороги багато їх без хреста з світу цього сходить. Новоженці для шлюбів, що заховуються в святім стані супружнім, так само далеко їздити мусять. Багато й таких єсть, що за весь час ні сповіді, ні спасенних тайн тіла і крові Христового не мігши доступити, без цього пожаданого віатику¹ на той світ пускатися мусять.

А що вже найбільш жорстоке і над всяку міру тиранське і звірське — в тім Полоцьку Білоруським² — той же відступник владика полоцьких померший, на кладовищі свіжопохованих, на прикрість міщанам тамошнім, минулого року казав відкопувати і псам на їжу, як стерво якесь, тіла християнські викидати! О нечесть! О неволя незносна!” (с. 294–8).

“Вже 28 літ ми терпимо ці кривди від відступників наших і королеві кожного сойму до відома доносимо: плачемо за милосердям, благаємо святої справедливості — і не можемо її мати! Кому ж то ми такі згідливі, ясновельможні п. сенатори? Чи то ми для наших відступників — зневажників прав наших — такі лагідні? Не їм, не їм, певно не їм — тільки королеві й. м., від котрого милостивої ласки чекаємо, що він не дасть далі нас кривдити. Сид і гріх давати над собою панувати, котрих владі ми не повинні підлягати! То тільки осел та мул робить!..

Тому зараз (і вас) унижено просимо: з обов'язку вашої сенаторської гідності звольте вставитися серйозно перед королем й. м., аби та кість сварки, вкинена між поляків, литву і русь, як ту унію пок. король Стефан назвати рачив, була викинена...

Нехай буде досить тої згоди, котру покійний пан наш милостивий між тими народами застав. За котру славив Бога пок. король Стефан, між тими народами її заставши, як то вище було згадано. Тих трьох народів — польського, литовського і руського — спільне піклування за Річ Посполиту дома, а поза домом, на війні згоду, рівність і всяке пошановання бачивши, ніякої незгоди між ними не видів, і тому іншого об'єднання і згоди понад ту, що була, потреби

¹ Подорожний запас.

² Бо єсть Плоцьк у Польщі.

не добачав. Але то завважав, і справедливо, ні одна річ не приносить королівствам скоршого знищення і упадку, як насильство над вірою. І дай, Боже, аби те завваження пок. короля було далеке від нас. Бо унія наших відступників унію народу руського з Королівством Польським сильно термосить, рве і псує!

Хто бачить дим, мусить необхідно догадуватися там і огня, а при тім мусить мати в пам'яті, що злегковажена мала іскра справляє не раз велику пожежу. Спльондрували татари Поділля, вибрали Покуття, спустошили добру частину Волині, глибоко захопили Полісся, винищили землю Львівську і Перемиську, сягають під Люблин, забігають під волості краківські. Чого ще далі сподіватись? Мазовшем Поділля, певно, не залюднювати ані Підляшшям Покуття, бо і ті землі потребують обивателів!

Не вміє татарин перебирати: бере кожного зарівно, хто попаде. Що ж тепер? Треба доконче боронитись від того неприятеля, що вішався над Поділлям, а тепер вже вішається над Польщею. А які настрої способимо ми між собою в середині нашої вітчизни, щоб учинити відсіч і відпір тому щоденному неприятелеві, аби він на волості нападати більше не важивсь і не смів?

Не треба й говорити, які і без того вони голосні! Самі собою доходять до ух кожного відомості через плачі, лементи, зойки і нарікання по містах і містечках, нарешті й по селах королівських і панських покривдженого народу нашого руського, що був муром непробитим Королівству Польському, — що через унію люди з домів і маєтків своїх вигнані, ледве їх Понизов'я і Україна вмістити можуть!

Що наклонеться, буде час, що вийде на світ, — мовлять звичайно. Бажаємо собі, щоб ми того не дочекали в вітчизні нашій, котрої цілість нам миліша, ніж здоров'я наше. Бере татарин русина — а поляк на те крізь шпари дивиться. Коли починає доставатись полякові — русин тим не журиться. Що ж далі буде? Вже недобре, а далі коли б не було гірше! Зле способимось на однодушні настрої на оборону від того неприятеля і від кожного іншого! А не дай Біг, не стане стриму роз'ярення в домовім завзятті — не буде тяжчого окрутника (немилосердника) як домашній!

Поки ще стоїть повна згода *горожанської* унії на оборону цілості вітчизни, свобід, прав і вільностей всіх трьох

народів, — нехай буде викинена з-посеред їх та кість незгоди — тої (fictitive) *фіктивної* унії (церковної). Краще перед шкодою для перестороги зле віщувати, ніж по шкоді замість нагороди до розуму (гесcollegowaс) братись. Нехай Польща, Литва і Русь з ними разом краще перед шкодою до розуму візьмуться. Бо та велебна унія, як на око видко, в посполитім люді тих трьох народів нашу єдність і згоду справляє, яка між вовком і вівцею існує. І такого з нього певного ефекту сподіватись (котрого, Христе боже, уховай), якого наробила вона між греками і латинниками, про котрих грецький історик Никита Хоніат говорить: так ми між собою знеохотились, такою незгодою розрізнились, що на погодження латинників з греками і надії нема! Таким валом розділились, що серця не можуть зійтись, хоч би тіла й в однім домі мешкали!

І певно — як сьогодні: бий, в'язни, саджай, мордуй, карай, віддаляй, викидай, бануй, гони! І завтра теж, і те ж саме позавтра, і таке щодня робить та унія (вибач нам, ясний сенате, цю смілу правду, на котру ми очима нашими дивимося) — нехибно до того ж прийти мусить! Часто-бо, як терпцю не стає, настає роз'ярення! Цього — знов кажемо — не дай, Христе боже, нам і вітчизні нашій милій дочекати. Бо до замішання привести державу може кожде ледащо, а з замішання до спокою вернути — це один Бог потрапить. Наші відступники як 28 минулих літ на тім були, так і зараз нашу милу вітчизну до замішання приводять. Це ми вельможностям в. як батькам вітчизни і найпершим по найвищій владі протекторам законів, прав і свобод наших вчасно й серйозно до відома подаємо і разом унижено просимо: над гідним пожалування народом нашим руським змилосердїться” (с. 700—6).

“Вже тим звичайним словом: “Дитина не плаче — мати не чує”, — вельм. в. не можуть відказати: плакали ми й плачемо, стогнали й стогнемо, докучаємо, просимо, приватно і публічно, усно — і от на письмі, на кожнім соймі подаємо кривди і насильства, що їх маємо від відступників наших і знаємо, що ті наші прохання й плачі до ух вельм. ваших доходили й доходять. І тепер покірно з плачем просимо вельм. в.: з вашого сенаторського обов'язку руку помочі в тім насилуванні прав наших і ламанні вільностей наших. Бо їх упадок — упадок того преславного королівства. Бо

відміна одного закону тягне за собою руїну всіх: як у будинку все падає, одного бруса вийнявши.

Одно право — як ми вище сказали — одвічне право наше, народу руського: його електи мають бути презентовані від королів польських до константинопольського патріарха. Звідки інде ми нашим духовним не можемо мати посвячення — без відміни віри нашої. Друге право — аби престолу митрополитанського і єпископських ніхто інший не засідав і бенефіцій не вживав, тільки ті достойники духовні, котрі від патріарха константинопольського законно були посвячені. Того й сама свята справедливість вимагає, наказуючи кожному з свого власного добра тішитись.

Не лишайте ж, вельм. в., унижено просимо — не лишайте нас, браттю свою, в тій великій безправності, в тих незносних насильствах! Від відступників нашої віри, аби вони нас учили, не потребуємо, від св. митрополитів руських здавна навчені будши. Іншому пастиреві послушенства духовного віддати не можемо, бо маємо свого — божим і людським правом нам даного. Тому просимо вельм. вашу: звольте вставитись і перед собою (сенатом в цілім), і перед королем й. м. за нами, народом руським грецької релігії, аби релігію нашу згідно з частими своїми обіцянками королівськими зволив заспокоїти на тім соймі самим ділом, а не словом, а обмовленим і обвинувачуваним духовним старшим нашим, універсалами королівськими інфамованим — честь і ласку свою повернути і престоли єпископські їм надати рачив.

Просимо у короля й. м. того, що його попередники і сам він своєю присягою королівською народові руському непорушно заховати обіцяв.

Просимо тої вільності, котру він при вступі, за волею божою на те панство, застав у народу нашого руського, як вона 600 літ і більше в нього тривала, і протягом восьми літ свого панування нікому порушувати не дозволяв.

А заспокоїться нарід руський не розрубанням дитини, бо мати, хоч przyslerka, того не позволить: кричить, аби не рубали. Хочемо сказати: не через розірвання єпископій і роздвоєння митрополії! Бо то значило б не заспокоїти нас, нарід руський, в релігії і при правах наших полишити, але скорше — розспокоїти і в безправності потоптати!”

Таким чином аж під кінець ставиться ясно і виразно справа: не тільки відновити законний порядок обсади православних престолів, але й потвердити нинішніх посвяченців патр. Феофана й передати їм бенефіції, належні до цих престолів, а уніатських владиків від усього відставити. Але постулат цей усім попереднім не обгрунтований. Обгрунтоване було домагання привернення старого, мовляв, порядку, коротко і влучно сформульованого тут: “електи народу руського (шляхти) мають бути презентовані королем патріархові”. Переконані наведеною аргументацією сенат і король могли б признати це домагання законним і ухвалити відновлення такого порядку надалі; зонайбільше могли б відсунути зараз же уніатських владиків, не поданих православною шляхтою і не посвячених патріархом, і запропонувати українському шляхетському народові “старої грецької релігії східного послушенства” подати на затвердження своїх кандидатів. Але владика Феофанового свячення не пройшли цієї законної процедури, так як її сформулювали самі автори “Суплікації”, — вони не були презентовані королеві, не були подані ним патріархові! Вісім літ пізніш, коли новий король захотів піти назустріч бажанням українського громадянства, він поступив так, як вище сказано; тільки при тім ужив і Соломонового методу, що його вперед відкидають автори “Суплікації”: роздвоїв митрополію, і по половині поділив владцтва, і запропонував православної шляхті подати йому на затвердження своїх електів, з владиків же Феофанового посвячення не затвердив нікого. З останніх слів “Суплікації” можна здогадуватись, що і в 1623 р. було говорено про такий спосіб розв’язання справи, хоч у соймових справозданнях і в інших документах не лишилось сліду того. Але затвердження Феофанових поставленців на їх номінальних епархіях могло статися тільки з спеціальної ласки короля, добровільної або вимушеної. В 1621 р. київські круги і Сагайдачний сподівались вимусити у короля цю ласку, але не рішились поставити справу ультимативно. Тепер автори “Суплікації” просили польську палату, сенат встановитися перед королем, щоб він був ласкав зробити цю *милість* українській шляхті. І дійсно, вони мусіли цим разом *просити*. Різкі тони їх записки не повинні нас вводити в помилку: ці різкості були не на адресу короля, ні сенату, ні сойму. Зараз, під ту хвилю, не

було чим грозити — приходилось *благати*. Єсть певна диспропорція в рішучих виразах у деталях і фактичним характером *прохання*. Промова Древинського грозила бойкотом оборони Річи Посполитої від турка, тепер не було такого шансу. “Суплікація” грозить погибельними наслідками в будучності. Грозить справедливо, чверть століття пізніш Хмельниччина виправдала вповні ці герестороги. Але “будучність завжди непевна”, і для політиків 1623 р. віщування “Суплікації” не були переконуючими. І справді, мало хто з відповідальних політиків того часу побачив здійснення тих провіщань. В цій диспропорції цілком реалістичної, на юридичних і історичних фактах спертої аргументації права і дуже загальної і мало реальної його санкції (погрози за правопорушення), з одної сторони, і з другої — в деякім непогодженні тону *вимоги* з фактичною формою *благання*, лежить слаба сторона твору *як цілості*. Але поодинокі частини його блискучі: інтересні, живі гадки, живий тон (не свобідний, одначе, від зайвих повторень), живий ораторський нерв, пафос, який навіть при уважнім читанню змушує скандувати мову, блискучі каденції — все це притягає увагу до цього твору, неважаючи на його неукраїнську форму. В перекладі я старався можливо віддати ритм мови й її каденцію, поскільки це дозволяє відмінність старої польської мови оригіналу і нинішньої української.

“Юстифікація” митр. Йова Борецького з усіма єпископами, адресована на той же сойм до короля безпосередньо¹, суцільніше витримує цей тон покірного прохання і оправдання. Безпосереднім приводом для того бере королівську відповідь на депутацію 1621 р., коли до нього їздив Сагайдачний з козацьким владикою Курцевичем. Король тоді, мовляв, сказав Курцевичу у відповідь на його оправдання з посвячення: “Маєш ласку нашу: скажи й іншим, аби вчинили те ж — дістануть ласку нашу!” А в писаній відповіді Запорізькому Війську, даній Сагайдачному, було

¹ Пок. Голубев передрукував її з одинокого йому звісного друкованого примірника бібліотеки Київської академії, без титулової картки, в Архіві ЮЗР, т. VII, 1887, і назвав в заголовку: *Justificatio niewinności*, мабуть по аналогії з “Верифікацією”. Самі автори, ставлячи поруч себе ці два твори, називають цей другий у тексті просто “Юстифікацією”.

сказано: король не спішить з виконанням мандатів, виданих проти Борецького і товаришів — “чекає, що признаються самі, що погрішили против його маєстату, як то вже один признав перед й. кор. милостю”¹. Це був, значить, заклик до митрополита й інших владиків піти за прикладом Курцевича: особисто ставитись перед королем і вдарити чолом за допущене порушення його прерогатив. Чи мало б це який-небудь наслідок, трудно сказати; Курцевич, кінець кінцем, так само не дістав свого “престолу”, як і ті, що не поїхали². Але факт той, що Борецький з товаришами не послушали королівського заклику і тоді перед ним не поставились. Толкували тепер це тим, що під тодішню скрутну годину Речі Посполитої не хотіли займати короля своїми приватними справами (“нам під таку велику небезпеку вітчизни належало більше про її цілість думати, ніж про гонор свій”) — очевидно, на осіннім соймі 1621 р. А на новий сойм, січневий (1624 р.), прибути не можуть “через недостаток” і “велику здоров’я неспособність” самого Борецького, “хоч випадало б йому з Смотрицьким ставитись принаймні, щоб подякувати за глейти (охоронні грамоти), прислані від короля. Тому приносять писану “Юстифікацію” — оправдання цього посвячення, в додаток до виданої перед тим “Верифікації”, що очищала їх з обвинувачень в політичних злочинах, зрадї і т. д. Тому коротко тільки згадують про ті обвинувачення, що були піднесені проти патр. Феофана і його посвяченців (між іншим вказують, що, крім посвідчень інших трьох патріархів, він привіз з собою також рекомендацію від царгородської ієзуїтської місії!). Головний же зміст їх писання — це вияснити, що своїм посвяченням вони не мали ніякого заміру образити маєстат королівський чи порушити його прерогативи. Стараються ослабити допущене порушення його права презентації тим, що, мовляв, король, обов’язуючися обсаджувати православні владицтва тільки особам, послушним патріархам, тим самим якби дозволяв таку обсаду. Це, розуміється, було натягання, більш щире і правдиве було пояс-

¹ Знаємо це тільки з цієї ж “Юстифікації”.

² Втративши надію, він виїхав 1625 р. до Московщини і там закінчив життя як архієпископ володимирський, теж тільки Володимира Суздальського.

нення, що мусіли так поступити, бо інакшим способом оновити ієрархію не було надії. Патріарх, посвячуючи, ставив цим посвяченням в обов'язок старатися потім у короля potwierдження. Коли король схоче, щоб вони замість себе висвятили правильним порядком на православні владичтва інші особи, вони радо це зроблять: важно, щоб відновлено було цей старий, правильний порядок. Посвяченці не мають ніяких персональних амбіцій і пожадань — їм важно привернення законного порядку в ієрархічних відносинах.

“Юстифікація” таким чином у новій лагіднішій і покірнішій формі розвиває тези II частини “Протестації” 1621 р., дуже часто сходяться з “Суплікацією” і в аргументах, в цитатах, в виразах — цілком природно, тому що обидві записки вийшли з того ж самого осередку і були двома редакціями одної петиції, відмінно уложені на дві різні адреси. Наводити ці виводи “Юстифікації” в повній формі не бачу потреби. Зацитую тільки цікавий панегірик “вільності” з вступної частини записки. Звучить він тут доволі несподівано, але цей афект до вільності в контексті ослаблюється тим, що ця вільність тут трактується як друга сторона послуху. Записка вихваляє одвічну вірність і послушність руського народу, згідно з наукою ап. Павла про послух богуоставленій владі, — “спочатку князям руським, потім королям польським і в. кн. литовським”¹, і саму вільність виводить не з “натурального права” або конституційного договору, а з чисто шляхетського становища як класову привілею, результат надання монарха за вірну службу. Античні ідеї громадської свободи, зацитовані авторами, переплітаються найбільш курйозним способом з поняттями середньовічного феодального устрою. Мішанина, характеристична взагалі для ідеології XVII–XVIII ст.:

“За свою вірність, послушність, щирість і жичливість одержав від них, як від слуг божих на добро його даних, похвалу. Одержав від них те, що в людях найбільше й найкраще. Одержав від них, чого людина з природи своєї прагне. Одержав те добро, що між усіма добрами цьогосвітніми найбільше, і найліпше, і наймиліше, і найпожадніше. Одержав — мовимо — славу своєї доброї діяльності, одержав *вільність*, правами надану, привілеями забезпече-

¹ Пор. вище “Суплікацію”.

ну, конституціями затверджену, присягами подану в непо-рушність майбутніх віків, поки їх стане.

А та золота, а краще — неоціненна, так її названо, вільність, — що вона і якої ваги, то сам того не знає й не бачить, котрий її на шальки з цнотою не викладані з усім цьогосвітнім добром не важив! Це те добро, — як сказав Саллюстій, — котрого порядна людина не тратить, як тільки разом з душею¹. Добра того порядний чоловік, як власної душі, стереже і не випускає, аж тільки разом з душею.

За ті згадані шановні заслуги у в. князів, панів своїх, і королів польських, і переважні відваги шановного народу руського одержав він свою вільність — поруч їх мил. рівно з іншими двома народами: польським і литовським в сенаторській поважності засідати, над добром їх панств, а вітчизні своїй радити і з усіх достоїнств, прерогатив, урядів, заво-лання, свобод, прав і вільностей тішитися. Дано то йому як рівному до рівного, як вільному до вільного народу польського в спільність честі і в єдність тіла сполученому й інкорпорованому народові: княжатам, панятам, шляхті й рицарству, духовним станам і світським. Дано тоді ж зараз і людям того ж народу міської кондиції свої права і вільності, за його вірність підданства і зичливості щирість². Ту безцінну нашу вільність загальним нашим, кров'ю купленим клейно-том уважаємо!

Вона в минушцім цьогосвітнім пожитті дорогша нам, ніж найбільші маєтності, миліша, ніж здоров'я, важніша, ніж жит-тя, бо ж вона на житті всякої скороминушності — побожній чесності і мужньому подвигу уфундована. Її втрата робить чоловіка жодних достоїнств не гідним, не учтивим, безчес-ним виволанцем. Але навпаки — здобуття її робить і най-нижчого чоловіка високим, визначним, поважним, славним, до всяких достоїнств відповідним, всякої честі і заволення гідним. Тому Діоген, запитаний, що в житті найкраще, відповів: "Вільність — бо коли вона розтрачена, нелегко при-вертається"³. Він же, в цілості вільності "сіль афінську" доба-чаючи, за краще вважав при ній, хоч і умаленій, зіставатись, ніж на багатствах Кратерових.

¹ De conjur. Catilinae (цитати оригіналу).

² Пор. "Суплікацію" вище, с. 277.

³ Laertii liber 6.

Що ж у нас вільність як неможливість свобідного життя? То значить жити не з хвилевого настрою старших, але на підставі прав, прийнятих добровільно. А над неволю що в житті людським тяжчого, що незноснішого? З огляду на неї той нарід вільний лакедемонський, коли Філіпп Македонський смертю загрозив і питався, про що вони думають під той наглий час своєї смертельної небезпеки, так відповідають: “Тільки щоб мужньо вмерти”. І Плутарх з того приводу зауважує: “Яке ж солодке добро свобода, що купується смертю, і яка прикра річ неволя, що їй протиставляється смерть”¹.

Солодка, дійсно солодка вільність, бо за неї з радістю виставляється на небезпеку не тільки маєтність, не тільки здоров’я, але й саме життя! Відвага життям, як бачимо, здобуває вільність; відвага життя, набувши, її стереже, і не тратиться вона інакше як з відвагою життя. “Не можна того змусити до неволі, хто готов віддати життя за вільність”. Тому той славний Брут, даючи раду своїм поневоленим співміщанам (!), так говорить: “Мусимо вибрати одно з двох: свобідне життя або славну смерть, бо далеко корисніше чесно вмерти, ніж безчесно жити”². Під цим і благословенний апостол, котрого науку заклали ми фундаментом нашої мови, підписується тими словами: “Краще мені вмерти, аніж би хтось моєї слави мене позбавив”. Така відвага славної смерті!

Таку вільність нарід наш руський за княжат своїх здобув. З нею славному Королівству Польському інкорпорований. Її потверджено йому привілеями і присягою королів польських. Її він тримав у своїх попередніх віках непорушеною. Її й тепер повинен він тримати, і на потомків своїх перелити, і поки буде його і кого великих княжат — то значить, до скінчення віку, — за поміччю божою переливати.

З отакою вільністю руський нарід в одно тіло з вільними народами польським і литовським об’єднався, в одній голові сполучивсь і оперся. І пок. король Жигимонт Август, у грамотах йому наданих, таке свідоцтво зволив виставити: “Руська земля вся з давніх часів попередниками нашими, королями польськими, поміж іншими найпершими части-

¹ Plut. in Lac.

² Bruson lib. 3, cap. 33, ex Livi.

нами до Корони Польської прилучена. Обивателів її разом усіх і кожного зокрема як рівних до рівних і вільних до вільних людей до Королівства Польського прилучаємо” і т. д.

І що ж? Чи самому тільки вільному народові слава, що він сливе вільним? Чи то йому тільки оздоба, що він безцінними клейнотами вільності краситься? Ні! Найбільшу оздобу і втіху має з того найперший і найважливіший член того тіла — голова, що з усіх оздоб тіла, як з своїх власних, перед усіми тішиться і радіє! Оздоба вільності на підданих — їх власна оздоба: однаково вона передусім прикрашує і тішить князів і королів.

Бо як кожному шляхетському народові утішний і милий клейнот вільності, так само втішний і милий клейнот вільності благородно настроєним королям і князям — над вільним народом королювати в вільності! Бо як здоровий не бажає собі того, щоб йому хворі служили, не хоче, щоб йому сердечні приятелі хорували, — жичить їм здоровими бути і здоров'ям їх, як своїм власним, тішиться і радіє, — так і великодушний пан не прагне того, щоб йому невольники служили, і не хоче дивитися на неволю любих йому приятелів, але, вільний над вільним народом королюючи, тішиться з їх вільності і радіє як з своєї власної” (передрук, с. 513–6).

Але всі ці вірнопідданчі залицяння, так само як і гнівні викрики “Суплікації”, не зробили ніякого враження, і властиво краще було обійтися без них. Король, біскупи, магнати тепер, коли минула велика небезпека, не мали ніякої охоти їх слухати і робити які-небудь уступки. Католицька і феодальна реакція триумфувала за західною границею, і всяка опозиція, її претензії й погрози в себе дома — йшла вона з київських церковних чи з козацьких радикально соціальних кругів — тільки гнівала, дражнила і загострювала жагуче бажання розправитися з цими непокірними елементами і скупати їх у власній крові, як чверть віку тому на Солониці. На запитання посольської палати, що зсолідаризувалася з петиціями української шляхти, чому порушуються права людей грецької віри всупереч соймовим постановам, король в цілому відновив аргументацію Рутського і тов., що людям грецької віри не діється ніякої кривди, — от різні легкодушні люди, як Борецький, Смотриць-

кий та ін., зважилися образити королівський маєстат, без королівського подання взявши посвящення від підозрілого чужоземця, присланого для збунтування королівських підданих, і порушують закон і спокій різними насильствами над уніатськими духовними. Коли ж посольська палата не вдоволилася цією відправою і постановила, щоб релігійну справу нарешті заспокоєно, рішення було закликати обидві сторони, щоб за посередництвом делегованої від короля й сойму комісії пошукали компроміс між собою, а всі розпочаті справи припинялись — проголошувалася релігійна згода¹.

Українські парламентарії відчули це як повний погром і, розуміючи, що в даній ситуації сприятливий момент упущено безповоротно, могли тільки загрозити більш рішучою розправою під час безкоролів'я. Але уніатська сторона, як каже Рутський, тільки посміялася з такої погрози далекою і непевною перспективою, вповні задоволена тим, що в данім моменті вона зіставалася панамі ситуації.

Оживлення традиції історичної, національної й державної. На доповнення цього образу національного піднесення, що наростає в Києві протягом другого десятиліття XVII в. і свого найяскравішого вияву доходить у літературі цих років, 1620—1623, я мушу докинути ще кілька слів про оживлення історичних, національних і державних традицій, що проходить червоною ниткою через тодішній політичний і літературний рух. Відродження Києва як культурного і національного центру після стількох віків упадку й провінціального занедбання супроводиться живим відчуттям його колишньої слави, зв'язаних з ним історичних подій, політичних і культурних досягнень і претензій. Підіймаються думки про те, що цю традицію колишньої сили, слави й могутності руського народу і його православної церкви — відроджену, відповідно продемонстровану й задокументовану — можна і треба протиставити тому натискові польщини й католицизму, що таким жажливо скорим темпом ширилися по “русських землях” і викликали ще так

¹ Історія України, VII, с. 504 дд.